

ISSN 1728-7804

АБАЙ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
РАЗАХСЕНІІ НАИНОХАНИІрНІІfi HE, IIAFOFHNECKHH YHHBEPCHTET HMEHH
ABAR ABAI KAZAKH NATIONAL PEDAGOGICAL UNIVERSITY

ХАБАРШЫ

Г НРОНОФИ4Н raiII>Iхpapai»
серууф•I CepHy
«&unonoruuecxHe Hayxu»
Series «Philological sciences»
Na 3(73)

Райымбекова Ә.А., Ешимов М.П., Нұртілеуова С.Р. Қазақстанда орыс тілін шет тілі ретінде оқытуда оқытудың инновациялық түрлерін қолдану.....	354
Raimbekova A., Eshimov M., Nurtileuova S. Use of innovative forms of training in teaching russian as a foreign language in Kazakhstan.....	
Рустемова Ж.А., Дүйсембекова А.Е. Жаңартылған білім беру жүйесі бойынша мектеп оқулықтарына қойылатын талаптар.....	361
Rustemova Z., Duisembekova A. Requirements for school textbooks for the updated education system.....	
ЖУРНАЛИСТИКА ЖУРНАЛИСТИКА JOURNALISM	
Әлкебаева Д.А., Саткенова Ж.Б., Әміров Ә.Ж. Қазақ телевизиясының прагмастилистикасы.....	366
Alkebaeva D., Satkenova Zh. Amirov A. Pragmastylistic kazakh TV.....	
БІЗДІҢ АВТОРЛАР	372
OUR AUTORS	375
НАШИ АВТОРЫ	378

Білім және ғылым саласындағы бақылау Комитеті Алқасының (2003 жылғы 26 маусым №433-3 ж бұйрығы) шешімі негізінде Абай атындағы ҚазҰПУ-нің Хабаршы журналының “Филология ғылымдары” сериясын филология ғылымдары бойынша диссертациялардың негізгі ғылыми нәтижелерін жариялайтын басылымдар тізбесіне енгізілгені туралы хабарлайды.

На основании решения Комитета по контролю в сфере образования и науки (приказ №433-3 ж от 26 июня 2003 г.) Вестник КазНПУ им. Абая, серия “Филологические науки” внесен в перечень изданий для публикаций основных научных результатов диссертаций по филологическим наукам.

On the basis of decision of Committee for control in sphere of education and science (order №433-3 ж from June 26.2003) Bulletin of Abai Kazakh national pedagogical university, series “Philological sciences” is included into the list of issues to publish the basic scientific results of dissertation of philological sciences.

**ЖУРНАЛИСТИКА
ЖУРНАЛИСТИКА
JOURNALISM**

МРНТИ 654.197

Әлкебаева Д.А.,¹ Саткенова Ж.Б.,² Әміров Ә.Ж.³

^{1,2,3} Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Алматы, Қазақстан

ҚАЗАҚ ТЕЛЕВИЗИЯСЫНЫҢ ПРАГМАСТИЛИСТИКАСЫ

Аңдатпа

Бұл мақалада қазіргі қазақ телевизиясының прагмастилистикалық ерекшеліктері қарастырылады. Қазақ телевизиясындағы ана тіліміздің бүгінгі мен болашағын бағдарлау тіл мамандарының міндеті болып саналады. Прагмастилистика саласы когнитивті лингвистика, психолінгвистика, сөз мәдениеті, лингвомәдениеттану мәселелерін де басшылыққа алады, осы салалармен байланысты тіл көрінісін анықтайды. Қазақ телевизиясы прагмастилистикасының өзекті мәселеге айналуына бағдарламалардың, телехабарлардың публицистикалық стильден ауызекі стильге ойысып жатқаны себеп болып отыр. Телебағдарламалардың рейтингісінің төмендеуі, теледидар көретін жұртшылықтың азаю себепі сөз қолданысының, сөздің әсер етуші күшінің төмендеп бара жатқандығынан деп білеміз. Бүгінгі қазақ телевизиясындағы “Дара жол”, “Мәселе”, “Біздің назарда” сынды әлеуметтік-сараптамалық бағдарламалар, “Ережесіз әңгіме”, атты телесұхбат бағдарламалар мақалаға материал ретінде алынды. Ток-шоулардың прагмастилистикасын зерттеу де бүгінгі күннің келелі мәселесіне айналып отыр. Осы мақсатқа сәйкес “Қалаулым”, “Өз ойым”, “Астарлы ақиқат” бағдарламалары тіліне прагмастилистикалық талдау жасалды.

Түйін сөздер: публицистикалық стиль, адресант, прагматикалық әлеуеті, көркемдік тәсіл, стильдік амал-тәсілдер

Alkebaeva D., 1 Satkenova Zh. 2 Amirov A. 3

^{1,2,3} *Al-Farabi Kazakh National University,
Almaty, Kazakhstan,*

PRAGMASTYLISTIC KAZAKH TV

Abstract

In this article we are talking about the specific features of the modern Kazakh TV in the language of pragmastylistic. The actual problem of pragmastilistics of Kazakh television is that today programs, TV shows with a publicistic style are seen in a publicistic style. The field of pragmastilistics is also guided by the issues of cognitive linguistics, psycholinguistics, speech culture, linguoculturology, and determines the type of language associated with these areas. The decrease in the rating of TV programs is due to the fact that the population that sees television is reduced due to a decrease in speech action, the acting power of speech. Focusing on the present and future of the native language on Kazakh television is the task of language specialists. The material for the article is taken from the social-analytical programs on modern Kazakh television “Дара жол”, “Мәселе”, “Біздіңназарда” and the TV program “Дара жол”, “Мәселе”, “Біздіңназарда”. The study of pragmastylistic talk show is the problem today. As a working material accepted program “Қалаулым”, “Өз ойым”, “Астарлыақиқат”.

Keywords: journalistic style, addressee, pragmatic potential, artistic approach, stylistic approach

Алкебаева Д. А.,¹ Саткенова Ж.Б.,² Амиров А.Ж.³

^{1,2,3} *Казахского национального университета им. аль-Фараби,
г. Алматы, Казахстан*

ПРАГМАСТИЛИСТИКА КАЗАХСКОГО ТЕЛЕВИДЕНИЯ

Аннотация

В данной статье речь идет о специфических особенностях современного казахского телевидения в языке прагмастилистики. Актуальная проблема прагмастилистики казахского телевидения заключается в том, что на сегодняшний день программы, телепередачи с публицистическим стилем видны в публицистическом стиле. Область прагмастилистики также руководствуется вопросами когнитивной лингвистики, психолингвистики, культуры речи, лингвокультурологии, определяет вид языка, связанный с этими областями. Снижение рейтинга телепрограмм связано с тем, что население, видящее телевидение, уменьшается из-за снижения речевого действия, действующей силы речи. Ориентация на настоящее и будущее родного языка на казахском телевидении является задачей языковых специалистов. В качестве материала для статьи взяты социально-аналитические программы на современном казахском телевидении “Дара жол”, “Мәселе”, “Біздіңназарда” и телепередача “Ережесізәңгіме”. Изучение прагмастилистики ток-шоу-проблема сегодняшнего дня. В качестве рабочего материала принимаются программы “Қалаулым”, “Өзойым”, “Астарлыақиқат”.

Ключевые слова: публицистический стиль, адресант, прагматический потенциал, художественный подход, стилистический подход

Кіріспе. Прагмастистика стилистикалық және прагматикалық зерттеулерінің тоғысында пайда болып, пәнаралық ғылыми сала ретінде қалыптасты. Тарихи алғышарттардың (XX ғ. 60-шы жж. тіл білімінде қалыптасқан тілдің динамикалық аспектісін зерттеуге деген қажеттілік), ізденістер мен зерттеу объектісінің (сөйлеу коммуникациясы тілдік іс-әрекет процесінде тілдің қызмет етуі және оның нәтижелері мәтіндерде) ортақтығын анықтай отырып, прагматика мен стилистика қатар дамыды.

Стилистика өзінің зерттеу нысанына сәйкес прагматикамен тығыз байланысты. Бұл туралы зерттеушілер: “функционалды стильдермен қызмет көрсетілетін қарым-қатынастың типтік салалары олардың прагматикалық талғамын анықтаса, ал бірқатар стильдер үшін (атап айтқанда, ресми, публицистикалық) прагматикалық компонент жанрларды дифференциялауда айқындаушы болып танылады. Екі ғылыми пән де сөйлеуді зерттеп, коммуникацияның мақсатына жету үшін (стилистикада бұл қарым-қатынастың нақты саласының жалпы мақсаты, прагматикада бұл нақты сөйлеу әрекетінің болып жатқан уақытындағы мақсаты) құралдарды таңдауға бағыттайды”, – дейді. [1, 41б.].

Публицистикалық стиль – жұртшылықтың әлеуметтік маңызы бар мәселелерін қарастырады, белгілі бір мәселе төңірегінде көпшілік пікірін қалыптастырудың маңызды құралы. Бұл стильдің түрлі жанры қоғамдағы оқиғаларды, елдің ішкі-сыртқы саясатын, ұлттың мәдениеті мен мораль мәселелерін сөз етеді. Публицистиканың мақсаты – көпшілікке әсер ету, оқиға мен құбылыстардың мәнін ашып, көпшіліктің назарын аудару. Қызметі сан алуан: саяси және идеологиялық рөл атқарады; әлеуметтік институттардың қызметіне әсер етеді; қоғамдық тәрбие, үгіт-насихат құрал-әлеуметтік ақпаратты ұйымдастыру және беру тәсілі. Тілдік құралдары: стилдік амал-тәсілдер, перифраздар, риторикалық сұрақтар, антитеза т.б.

Ахмет Байтұрсынов еңбегінде тіл қолданысы, тіл қисыны, сөз дұрыстығы, тіл тазалығы, тіл дәлдігі, тіл көрнектілігі деген мәселелер сөз етіледі. Осы айтылғандардың бәрі прагмастистика ғылымының зерттеу нысанына негіз бола алады. Бұған: “айтушы ойын өзі үшін айтпайды. Өзге үшін айтады. Айтушы сөйлейтін тілін жақсы қолдана білу тиіс. Яғни әр сөздің мағынасын жақсы біліп, дұрыстап сөйлемді тізе білу тиіс” деген ғалымның сөзі дәлел бола алады [2, 254 б.].

Профессор Д.А. Әлкебаева публицистикалық стильдің хабар беру мен әсер ету ықпалын былай деп түсіндіреді: “публицистикалық стильдің хабарлама функциясы тілдің құрылымдық жүйесінің, бейтарап сөздердің қабатын құрайды. Олар – ұлттық тілдің сөз байлығы, стандарт сөздердің лексикалық қатарлар тізбегі. Мәдени коммуникацияда стилистикалық амал-тәсілдер хабарлама жеткізу үшін ауызша және жазбаша тілмен берілетін шығарманың стилистикалық нормасы жасалу

қажеттігі бірінші орынға қойылады. Тілдің стилистикалық әсер ету және прагматикалық мақсат ету функциясынан концептуалды сөздер (бағалаушы лексика), көркемдік тәсіл, сөйлем құрамы, сөйлемдердің компоненттерінің құрылымдық ерекшеліктері айқындалып отырады. Хабарламалық және әсер ету функциясының өзара ортақ қызмет бірлігінен сөздің экспрессивтігі және стандартты сөз үлгілері публицистикалық стильдің негізгі стильдік базасын құрайды, оның жазылуын тездетеді және қоғамдық қызметінің әмбебаптық рөлін арттырады”[3,36 б.]. Публицистика интеллектуалдық және эстетикалық тіл мүмкіндіктерін ашуға көмектеседі. Б. Қапасова “публицистикалық стильдің белгілі бір тыңдаушысы, жұртты қыздырып, елітіп әкелер күші бар” деген пікір айтады [4,36 б.].

И.П.Сусов [5,180 б.].Н.Д. Арутюнова [6, 56б.]. сияқты ғалымдар прагматикатілдік байланыста аса зор қуатты құрал екендігін дәлелдеген. Публицистика жанрларының тууына түрлі факторлар себепші болады. Уақыт, кеңістік, оқиға, қажеттілік, ұлттық тіл және менталитет, шығармашылық мүмкіндік сынды дүниелер стиль жанрларын туғызуға әсер етеді. Телевизия жанрларының репортаж, корреспонденция, интервью сияқты түрлері телевизия тілінің прагматилистикасын анықтауда бағдар бола алады. Тілді стилистикалық қолдану оған нақты сөйлеу функциясын(белгілі бір функционалды стиль арқылы), репрезентативті (ойдың пәніне бағыттау), байланыс орнату (сөйлеу актісіне қатысушыларға, олардың арасына байланыс орнатуға бағыттауды) және тілдің жекелеген бірліктерінің көпқырлы стилистикалық қызметін орындауға мүмкіндік береді.

Телевизия мәтіні – ауызша сөйлеу формасындағы мәтін. Телевизия тіліндегі сөз жанрлары түрлі болғанымен, адресанттардың тілдік бірліктерді таңдау барысы ұқсас келіп жатады. Алайда әсер ету, сөйлеушінің прагматикасы, мақсаты телевизия көрінісінде әр түрлі ауқымда анықталады:

- адресатқа ақпаратты жеткізу;
- коммуниканттармен байланыс жасай отырып, көтерілген тақырыпты дамыта түсу;
- сыни пікір туғызу;
- пікірге келісу немесе келіспеу;
- сөйлеу әрекетін шарықтату;
- қорытынды сөзге талпыну.

Коммуникацияға қатысушылар әр кездегі сөйлеу қарым-қатынасындағы түрлі жағдаяттарға тәуелді. Сөйлеу жағдаятына байланысты сөздің прагматикалық тәртібі де өзгереді. Прагматиканың теориясы сөйлеу актілерінде анықталады. Теледидарда ақпараттылық постулат, шындық, релеванттылық, анық сөйлеу(мәнер) толық сақталуы тиіс. Оның прагматикасы:

- анық түсіндіру;
- қысқа әрі тұжырымды сөйлеу;
- түсініксіз сөздерді болдырмау;
- бір мәнді тұжырымдар айтпау;
- ұйымдастыруға машықтану.

Айтушы аудиторияға сөзді жеткізу барысында сөздің мағынасын біліп жұмсауы, сөздерді тіркестіре алуы, эмоционалды, бояулы сөз өрнектерін пайдалана білуі, грамматикалық құрылымдарды дұрыс түрлендіре алуы шарт.

Медиа-дискурста прагматилистикасы субъект категориясына негізделіп айқындалады. Субъект категориясы коммуникаторлар мен реципиенттің прагматикасына орай жіктеледі. Реципиенттің прагматикасы сөйленетін сөзді қабылдау арқылы шығады.

Телевизия тілінің көрерменге ықпал етуі түрлі әдіс-тәсілдермен іске асады:

- көркемдеуіш құралдарды тиімді қолдану;
- стереотиптерді қолдану;
- ирония арқылы;
- психологиялық жағынан ықпал жасау, яғни сақтандыру секілді амалдар;
- статистиканы айту.

Қиын жағдайларды қабылдау үшін, қажет күш-жігерді үнемдеу үшін адам миында сақтайтын шағын “әлем суреті” болады. Аталған “стереотип” ұғымы өткен ғасырдың 20-шы жылдары пайда болды. Оны ғылыми әдебиетке американдық ғалым У. Липпман енгізді. Сөйлеу стереотипі ақпаратты мазмұнды және жылдам жеткізуге қатысады. Қажетті сөз оралымдары ретінде саналатын стереотип тілдік бірліктер сөйлеуші санасында орныққан. Стереотиптердің бір ерекшелігі сөз байланысын сақтау үшін жұмсалады. Стереотиптердің телевизия көрінісіндегі прагматикалық қызметі:

- ауызша сөздің табысты өтуін жүзеге асырады;
- ақпарат жүгін жеңілдету үшін жұмсалады.

Телевизия тіліндегі сөйлеу стереотиптерінің басты критерийлері:

- жүргізушінің сөздік қорындағы дайын тілдік қолданыстар;
- телевизия тілін сыпайылау;
- ұғымдарды қарапайым ету.

Ақпараттың болуы, ақпараттар арасындағы айырмашылықты фактуалдық, концептуалды, мазмұнды-түпкі (подтекст) деп үшке бөліп қарастыруға болады.

Фактуалдық ақпаратта елестетуге болатын әлемдегі оқиғалар, процестер, ғалымдардың тұжырымдары, көзқарастары, гипотезалар орын алады. Бұл ақпарат түрі анық сипатта, көбіне ауызша айтылады.

Мазмұнды-концептуалды ақпарат оқырманға автордың көзқарасын, ойын білдіреді. Себеп-салдарлық байланыстарды түсіндіреді. Бұл ақпарат түрі көбіне көркем және ғылыми мәтіндерде кездеседі.

Түпкі мазмұндағы ақпарат – факультативтік ақпарат. Тілдік бірліктер арқылы коннотативтік мағыналар қалыптасады. Бұл мағыналар подтекстте жатады. Түпкі ақпарат мәтіннің мән-мағынасын айқындайды.

Телевизия тілінің сипатына қарап, ондағы берілетін ақпарат түрі мазмұндық-фактуалдық ақпаратқа жатқызылады. Себебі, теледидардағы хабарлар тілі көпшілікке түсінікті, ешқандай түпкі ойды іздеп жатпайтындығымызда сөзіміздің дәлелі бола алады. Сондықтан әсер етудің екі түрлі сипаты көрініс табады:

- интеллектуалдық: нысандық, дескриптивті, фактуалды, концептуалды ақпарат;
- прагматикалық ақпарат: тыңдаушыға әсер етудің ең басты шарты ретінде прагматикалық функциястистикалық тілдік амалдар арқылы жүзеге асырылады.

Әдістеме. Осы айтылғандарға талдау жасап көрсек. *Тіршілік нәрі сағатпен ғана беріледі* (“Біздің назарда”).

Бұл мысалда су сөзін “тіршілік нәрі” деп берген. Тыңдаушының бұл ақпаратты қабылдауы оның танымдық мүмкіншілігіне байланысты.

Мұның астарында ащы судың ащы шындығы жатыр. “Ащы су” сөзі “арақ” сөзін алмастырған. Перифразды қолдану сөзге түсініктеме беру, сипаттама айту арқылы көрінеді. Тыңдаушыға да зор әсерін тигізеді. Перифраздар эвфемистік сөз жүйесіне жақындайды. Мысалы, *Баяғы жартас – сол жартас. Ауру қалса да әдет қалмайды. Жаман адам аяққа қарайды деген.* (Қалаулым). Осы секілді мақал-мәтелдерді қолдану коммуниканттардың сөз ұту, ой жеткізудегі өзіндік прагматикасы саналады.

Бағдарламаларда төл сөздің төлеу сөзге айналған формасы ұшырасады. Мәселен, *Жылтырағанның бәрі алтын емес екені дәлелденіп жатыр.* Адресанттың прагматикасына орай осындай қолданыстар кездесіп отырады. Адресант өзінің сөздік қорында осындай мақал-мәтелдерді пайдаланады.

Қазақ: “Ауруда шаншу жаман, Сөзде қаңқу жаман” -дейді. Елдің сеніміне селкеу түсірген не? (“Мәселе” бағдарламасы). Жүргізуші осы мақалды қолдану арқылы постпозициядағы сөзді анықтау мақсатын ұтымды пайдаланады.

Ел болам десең экраныңды түзе дейтін кез келді. Бұл сөйлеушінің прагматикасына орай мақалдың өзгерген түрі ретінде сипат алған. Яғни, жүргізуші халық санасында бұрыннан орныққан ауызша сөз үлгісін өзгертіп ашуға тырысады. *Оқусыз білім жоқ, Білімсіз күнің жоқ. Рас, солай еді. Ал, қазір “Ақшасыз білім жоқ, дипломсыз күнің жоқ” деп түсінеді көпшілік. Сол себепті, жаппай жоғары білім алуға ұмтылады.* Мақалдың автор қолданысына сай өзгертіліп қолданылуы да белгілі бір прагматикалық шартқа сай. Мақал – сөзді дәлелді етіп жеткізу үшін, сөз әсерін арттыру үшіндейін тілдік қолданыс.

Саусақ бірікпей, ине ілікпейді деген. Сауатсыз жарнамамен күресте қоғам жұдырық болып жұмылмай, тіл басқармасындағы бірнеше маманның тірнектеп түзеткені мәселені түбегейлі шешпейді. Бұл мақал тілдік қолданыста сирек ұшырайды. Бірақ, публицистикалық стильде мейлінше көп жұмсалады. Бірлік тақырыбындағы мақалдың жұртшылық, халық үшін маңызы зор. Адресантты, көрерменді қозғаушы күш деп есептесек, журналисттің бұл мақалды айтуы прагматикасының бір көрінісі екенін ұғынуға болады.

Қына тасқа бітеді, Білім басқа бітеді. Бала шақтан болашаққа бағытталған бәріміздің санамызда сайрап тұратын мәтел еді бұл. Бірақ, бүгін басқа біткен білімді қажетке жарату үшін тәжірибенің тас түйін болуы шарт (“Мәселе” бағдарламасы). Мысалдардан көріп отырғанымыздай,

мақал-мәтелдердің жұмсалуды авторлық жаңа сөз қолданысын туғызуға мүмкіншілік жасайды, ойды дәлелді етуге, дамытуға ықпал етеді.

Нәтижелер. Қанатты сөздердің прагматикасына сауалнама әдісін жүргізу кезінде “Аудиторияға әсер ету үшін қандай тілдік бірліктерді көп қолдану керек?” деген сұрақ қойылған еді. 73 адамның 34-і яғни, 47,9% қанатты сөздерді деген нұсқаны таңдаған. Бұл ең жоғары көрсеткіш есебінде анықталды. Алайда, телебағдарламаларда қанатты сөздердің жұмсалуды аз екенін байқаймыз. Қанатты сөздердің прагматикасы қандай? Оны мысалдар арқылы дәлелдей аламыз.

Өлеңдегі емес, өмірдегі сөз арасы бөтен һәм кемтар сөзбен бүлінгелі қашан. Олқылықтан орға кетіп барады. Мұндайда Мүсіреповше айтсақ, “Тіл салақ сөйлегеннен бұзылады”. Бұл мысалда қанатты сөз адресанттың кейінгі қолданысында айтылады. Яғни, жағдаят қорытындысы ретінде Мүсіреповтің сөзін келтіреді. Адресант прагматикасы олқылықтың көрінісін адресатқа сездіру үшін, жеткізу үшін осы қанатты сөзді қолданған.

Бауыржан Момышұлы “Тіл тазалығы үшін күрес –еиқашан толастамайтын мәңгілік күрес” депті бұрын. Көрейік. Бауыржан Момышұлының айтқан пікірін басшылыққа ала отырып, адресант өз пікірін дәлелді жеткізу үшін жұмсайды.

Ана тілін ұмытқан адам өз халқының өткенінен де, болашағынан да қол үзеді. Бұл Ғабит Мүсіреповтің сөзі. Қол үзбеу үшін қатардағы сіз бен біз біздің мойнымызға қандай жүктің артылатынын, қазақтың тілін мазақ қылмақ болғандардың қандай жауапқа тартылатынын айттық. “Қол ұзу” фразеологизмі баяндауыштың қызметінен шылаумен тіркесіп пысықтауышқа ауысады.

Телебағдарламалардағы тележүргізушілердің сөзінде тұрақты қолданыстар ұшырасады. Бұл қолданыстар хабардың басында және соңында айтылады. Тұрақты қолданыстар стандарт бірліктерге енеді. Тілдік стандарттар мәтінді үйреншікті қалыпта тез қабылдауға мүмкіндік береді.

Әркімнің өмірде өз жолы бар. Ал, оны дара ету өз қолдарыңызда (“Дара жол” бағдарламасы). Мәселе мақұлмен емес, ақылмен шешіледі. Елдің мұңын мінбердегілерге жеткізу үшін сенбінің кешінде Қазақстанның басты арнасында жолықтық сізбен. Үш жүзінің арасын үтір ғана бөліп тұрған Қазақ елі, ассалаумағалейкум! Төре тұрып төр берген, қожса тұрып қол берген қазақ елі, бүгінгі тікелей эфир осымен тәмам.

Келесі сенбиде дәл осы жерде, дәл осы уақытта қайта жолыққанша, көрермен! Мәселенің желідегі парақшаларына хат-хабар жолдасаңыз болады. Қаперіңізде болсын! Мәселе мақұлмен емес, ақылмен шешіледі (“Мәселе” бағдарламасы).

Сіз қауіпсіз ортада өмір сүруді қалайсыз ба? Онда кез келген келеңсіздікке көз жұмбайлық танытпай, азаматтық қоғамды бірге дамытайық. Армысыздар! Түйткілдің бәрі біздің назарда, алдымен аңдатпа.

Сізді мазалаған кез келген мәселе біздің назарда (“Біздің назарда” бағдарламасы).

Армысыздар ардақты көрермен! Танымал жандардың жан сыры, өмір туралы толғаныстары, мәнді, мағыналы пікірлері, ешкімге ашпаған құпиялары Қарақатпен, менімен шәй үстінде айтылады (“Қарақатпен шәй”).

Тұрақты қолданыстар мақсатты түрде жұмсалған. Хабарды тез жеткізу үшін пайдаланылады. Мақсатты қолданыстарды жұмсай отырып, лингвистикалық манипуляция, яғни сөз арқылы ықпал етіп басқару жүзеге асады. Мысалы, “Арнамыздан алыстамаңыздар”, “Бізбен бірге болыңыздар” деген секілді сөйлемдерде манипуляция орын алған. Яғни, аудиторияны арнадан алыстатпау мақсатымен жүргізушінің ықпал ету әрекеті көрінеді.

Талқылау. Публицистикалық стильдің хабар беру функциясында қоғамдық-саяси тілдік бірліктер прагмастилистикалық қызмет атқарады. Мысалы, *көлеңкелі экономика* – экономиканың хал-ахуалының төмендігін айту мақсатында алынған тіркес. *Апатты үйдің қабырғасы қақырап, іргесі сөгілгелі тұр.* “Апатты” деген заттанған сын есім бағалау категориясы ретінде көрінеді, қоғамның келеңсіз мәселелерін таныта алады. Мысалы, осы *апатты* сөзі арқылы *апатты жағдай, апатты оқиға* секілді қолданыстар да прагмастилистикалық тұрғыдан жұмсалады.

Бір көзінен жас, бір көзінен қан аққан шығар (“Дара жол” бағдарламасы, Әбиірбек Тінәлінің дара жолы). Бұл мысалда сөйлеуші аудиторияға ықпал жасау үшін, параллелизм орнатып, “*бір*” сан есімін “*көз*” есім сөзімен тіркестіре отыра, жалпының жалқыға бөлшектенуін танытқан. Сан есімдердің стильдік мәнінің тұрақтылығын анықтайтын көрсеткіш ретінде олардың басқа сөз таптарынан жасалмайтындығын айтсақ болады.

Телебағдарламаларда сан есімдердің жұмсалыуында аудиторияны толқыту, әсер ету қызметі зор. Жалпы 7,5 млрд адамның 3,5 млрд-ы көгенделген қозыдай күн ұзаққа галамторға телміріп отырады екен.

Кәмелет жасына толмаған балалардың 80 пайызының интернетте жеке аккаунттары бар екен. Бірақ, ол жерде жеткіншектердің не көріп, не үйреніп жатқаны бір Аллаға аян, ата-анаға емес. Осындай статистикаларды беру реципиенттердің алаңдаушылығын туғызады, жүргізуші өз сөзін дәлелмен келтіреді, қоғамдық мәселені көтереді. Яғни, сан есімдердің стильдік мүмкіншілігі, оның қолдану өрісі, жұмсалыу аясы статистикалық мәліметтерден көрінеді. Ал, қоғам үшін статистиканың маңызы өте зор.

Қорытынды. Қазақ телевизиясының прагмастилистикасын зерттеуде лингвистиканың ішкі және сыртқы салаларын қатар қарастырып, тілдің қолданылу және жұмсалыу аясын тануға мүмкіндік туады. Адресанттың прагматикалық мақсаты көрерменге ақпаратты тез әрі оңай қабылдату екені, адресанттың кәсіби шеберлігін көрсетуі, шындық пен дәйектілікке сендіру, сөйлеуші эмоциясын, интенциясын ұқтыру мәселелері сөзді қолдану жағдайымен тікелей байланысты екені анықталады.

Прагмастилистика саласындағы зерттеулердің бүгінгі таңда маңызы зор. Тіл тазалығын сақтап, сөз құдіретін түсініп, тілді таңбаға айналдыруда мақсатқа сай, стильдік тұрғыда қате жібермей, тілдік нормаға сәйкес сөз сөйлеу телевизиядағы адресанттар үшін басты қағида болып табылады. Ендеше, телевизия сөз қолданудың, сөз жұмсаудың басты өлшемдеріне сай болуы қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Кожина М.Н. *Стилистика русского языка.* – Москва, Наука, 2008. – 464с.- книга
- 2 Байтұрсынов А. *Қазақ тіл білімінің мәселелері.* – Алматы, 2013. – 637б.-кітап
- 3 Алкебаева Д.А. *Қазақ тілінің прагмастилистикасы.* – Алматы, Қазақ университеті, 2014. – 258б.-кітап
- 4 Қапасова Б.Қ. *Тіл мәдениеті, шешендік өнер.* – Алматы, 2014. – 258 б.-кітап
- 5 Сусов И.П. *Лингвистическая прагматика.* – Винница: 2009. – 272с.-книга
- 6 Арутюнова Н.Д. *Типы языковых значений.* – Москва, Наука, 1988. – 278 с.-книга.